

Doç. Dr. Savaşkan Cem BAHADIR

Karadeniz Teknik Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Trabzon/TÜRKİYE
sacemb@hotmail.com

MEŞÂ'İRÜ'Ş-ŞUARÂ'DA "ÖLÜM"Ü TANIMLAYAN İFADELER -II "ÖLÜMÜN" SANATLI İFADELERLE TASVİR EDİLDİĞİ ŞAİR BİYOGRAFİLERİ

THE PHRASES WHICH DESCRIBE
"DEATH" IN MEŞÂ'İRÜ'Ş-ŞUARÂ -II
POET BIOGRAPHIES WHICH "DEATH"
DEFINED BY ARTFUL EXPRESSIONS

ÖZ

Bu çalışma, daha önce yayımladığımız Meşâ'irü'ş-şuarâ'da "Ölüm"ü Tanımlayan İfadeler- I "Ölüm"ün Basit İfadelerle Tasvir Edildiği Şair Biyografileri", başlıklı makalemizin devamıdır. Hazırlanan çalışmanın ilk bölümünde Meşâ'irü'ş-şuarâ'da yer alan, ölümün basit ifadeler olarak tanımladığımız ve doğrudan ölümü ifade eden kavramlar sıralanmaya çalışılmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde sanatlı ifadeler olarak tanımladığımız ve ölümün teşbih yoluyla tasvir edildiği kavramlara yer verilmesi amaçlanmaktadır. Aşağıda yer alan örnekler ışığında Âşık Çelebi'nin ölümü tasvir etmek için otuz iki farklı ifadeyi kullandığı tespit edilmiştir. Bu ifadelerle bakıldığında bazı benzetme unsurlarının klasik şiir anlayışı etrafında şekillenen kavramlar olduğu görülmekle birlikte bazı ifadelerin Âşık Çelebi tarafından âdeta bîkr-i mana şeklinde kullanıldığı anlaşılmaktadır. Ölümün benzetildiği ifadelerden aynı olanların çok sık tekrar edilmediği ve her biyografide ölümün farklı tasvir kullanılarak anlatılmaya çalışıldığı görülmüştür. Meşâ'irü'ş-şuarâ'da ölüm tasvir edilirken metnin anlam ilişkileri de dikkate alınmak suretiyle bahsedilen kişi, konu veya mekâna uygun anlatımın tercih edildiği tespit edilmiştir. Çalışma içerisinde hazırlanan tablo ile Âşık Çelebi'nin ölümü tasvir etmek için hangi kavramı kaç kez tekrar ettiğinin gösterilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Âşık Çelebi, Meşâ'irü'ş-şuarâ, ölüm.

ABSTRACT

First part of the study it was try to arrange the expression which define death directly in Meşâ'irü'ş-şuarâ. Second part of the study we will try to show the concepts which define death by artful expressions with analogy. The examples which are below shows us that Âşık Çelebi used thirty two different concepts for description of death. Some of these expressions seems like the concepts which common used in classical Turkish literature. But some of them found by Âşık Çelebi himself. It is understand that expressions which define death don't used again and again. Instead of this death try to describe with different concepts. When death identified in Meşâ'irü'ş-şuarâ concept of the text take shape according to poet, place and the words. The chart which is given below shows that how many times Âşık Çelebi use the concept to describe death.

Keywords: Âşık Çelebi, Meşâ'irü'ş-şuarâ, death.

Atıf@

Bahadır, Savaşkan Cem. "Meşâ'irü'ş-Şuarâ'da "Ölüm"ü Tanımlayan İfadeler-II "Ölümün" Sanatlı İfadelerle Tasvir Edildiği Şair Biyografileri", *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal Of Academic Literature]*, Yıl 5, Sayı 10, Bahar 2019, s. 28-46

Giriş:

İki bölüm olarak hazırlanan çalışmanın ilk bölümünde Âşık Çelebi'nin ölümü doğrudan ifade ettiği kavramlar sıralanmış ve on altı farklı tabirle ölümün ifade edildiği gösterilmeye çalışılmıştır. Bahsedilen çalışmada seksen dokuz şair biyografisinde ölümün basit ifadelerle doğrudan anlatıldığı tespit edilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünü oluşturan bu makalede ise Âşık Çelebi'nin ölümü doğrudan değil de sanatlı bir şekilde nasıl ifade ettiği üzerine yoğunlaşmıştır. Araştırmalarımız sonucunda *Meşâ'irü'ş-şuarâ*'da Âşık Çelebi'nin ölümü çeşitli benzetmeler aracılığıyla tasvir etme yolunu seçtiği görülmüştür. *Meşâ'irü'ş-şuarâ* incelendiğinde Âşık Çelebi'nin şair biyografilerinde ölüm kavramını otuz iki farklı kavrama benzeterek kullandığı görülmektedir. Toplam altmış yedi şair biyografisinde tespit edebildiğimiz bu benzetme unsurları ilk çalışmada tespit edilen seksen dokuz şair biyografisiyle birlikte ölümün bahsedildiği biyografi sayısı yüz elli altıya ulaşmaktadır. Bu sayı *Meşâ'irü'ş-şuarâ*'da yer alan biyografilerin üçte birine karşılık gelmektedir. Ölüm ile ilgili kavramlar noktasında bakıldığında ilk çalışmada on altı, bu çalışmada otuz iki olmak üzere toplam kırk sekiz kavramın ölümle doğrudan ilişkili bir şekilde kullanıldığı ve bu sayının azımsanmayacak bir ölçüde olduğu görülmektedir. Ölüm ile ilgili kullanılan kavramların bazıları klasik edebiyat anlayışı çerçevesinde de kullanılan genel ifadeler olarak tanımlanabilir. *Meşâ'irü'ş-şuarâ*'da ölüm için kullanılan bazı ifadeler ve hayaller Âşık Çelebi'nin kendi buluşu olarak değerlendirilebilir. Bu ifadenin kesin hükmü aynı yüzyıldaki diğer şair tezkirelerinin taranıp *Meşâ'irü'ş-şuarâ* ile karşılaştırılması sonucunda elde edilebilecektir. Bu yönde bir çalışmanın da tarafımızdan yapıldığı burada zikredilmelidir.

Âşık Çelebi'nin, *Meşâ'irü'ş-şuarâ*'da metin içerisinde kurguladığı anlatım ve bu anlatıma uygun ifadelerle ölüm tasvirleri yaptığı görülmektedir. Bu ifadeyi bir örnek ile açıklamak gerekirse Âşık Çelebi, şair hakkında bilgi verirken şairin vakıfları teftişe gittiği sırada öldüğünü anlatacak ise, metnin akışına uygun olarak ölümü tasvir ederken müfettişe benzetmiştir. Bu anlatım tekniğinin hemen hemen metnin bütününde kendini koruduğu görülmektedir. Aşağıdaki bölümde alfabetik olarak Âşık Çelebi'nin ölümü benzettiği kavramlara ve kısa açıklamalara yer verilecektir. Dipnot bölümünde çalışmaya konu olan bölümün hangi şair biyografisinde ve kaçınıcı sayfada yer aldığı gösterilmiştir.

Ağaç

Âşık Çelebi, eserinde ölümü çok farklı şekillerde tasvir etme yoluna gitmiştir. Bu tasvirlerden ilki insan ruhunun bir kuşa, şehadetin dolayısıyla ölümün dallı budaklı bir ağaca benzetildiği aşağıda yer alan bölümdür. Âşık Çelebi, Hasan Bey ile ilgili bilgi verdikten sonra onun şehit olduğunu; “ruh kuşu kanatlarını açıp şehitliğin dallı budaklı ağacına kondu.” şeklinde ifade etmektedir. Klasik şiirde sıklıkla karşılaşılan ruhun kuşa benzetilmesinin *Meşâ'irü'ş-şuarâ*'da da kullanıldığını görülmektedir. Fakat burada asıl

dikkat çeken unsur, ruh kuşunun konduğu ağaçtır. Âşık Çelebi, ruh kuşunu dallı budaklı -yani şaşaalı- bir ağaç olarak tasvir ettiği şehitlik makamına kondurmuştur. Yani şiirsel bir söylemle Hasan Bey’in şehitlik makamına ulaştığını ve öldüğünü anlatmıştır. Şehitliğin inancımızdaki yerini temsil etmek için Âşık Çelebi’nin ruh kuşunun konduğu ağacı sıradan bir ağaç olarak değil de “şâhsâr” sıfatıyla tasvir etmesi de gözden kaçmaması gereken bir ayrıntıdır:

Hasan Beg’e sundı. Hasan Beg ağlayarak okıdı iki biñ nakd-i akça bir yeşil sûfa kablu semmûr kürki câ’ize virdi ve vasıyyet idiüp yârânı sicill kılup hemân-dem tâ’ir-i rûhı kol kanat salup şâhsâr-ı şehâdetde kondı.¹

Âteş

Klasik edebiyat içerisinde en çok zikredilen kavramlardan biri ateştir. Ateş; yakıcılığı, rengi, ışık vericiliği, âşığın âhı olması vb. birçok özelliği ile edebiyatımızda kendine yer bulmuştur. Âşık Çelebi ise ateşi farklı bir imaj olan ölüm etrafında şekillendirmiştir. Âşık Çelebi, rahatsızlığından dolayı vücudunda hararet olan bir şairin ölüm anını anlatırken hastanın harareti sebebiyle duyduğu can verme halini yakıcı bir şekilde vücudunun yokluk diyarına gitmesine benzetmektedir. Ecel olarak adlandırılan ölüm ateşi ise şairin canını yakmak suretiyle almıştır:

Ol harârete döyemeyüp raht-ı vüçûdı diyâr-ı ‘ademe çeküp âteş-i ecel cism ü cânın yakdı.²

Bekçi/ Şahne/ Müfettiş

Âşık Çelebi ecel kavramını bekçi ya da şahne olarak tahayyül etmiştir. Şahne; şehrin güvenliğinden sorumlu görevlidir. Suç işleyenlerin cezaları da şahneler tarafından uygulanırdı. *Meşâ’irü’ş-şuarâ*’da beş şair biyografisinde ölüm, şahne/ bekçi olarak tasvir edilmektedir. Ölüm anının şahne olarak tasvir edildiği beyitlerde ölüm, mütekâzî denilen ve borçlunun, borcunu ödemesi için sıkıştıran bir karakterle birlikte zikredilmektedir. Bunun nedeni insanın üzerinde borç olarak değerlendirilen “can”ın kolay kolay ödenememesi yatmaktadır. Bu sebeple can borcunu ödemesi için insanları sıkıştıran şahne, müfettiş, mütekâzî gibi karakterler metinlere konu edilmiştir. Aşağıdaki metinlerde ölüm; şahne-i mevt, şahne-i hâkim-i ecel, müfettiş-i ecel olarak tanımlanmıştır. Bu tanımların benzetme sanatına örnek olduğu görülmektedir. Bahsi geçen örnekler aşağıda yer almaktadır:

Şahne-i mevt irişüp ecel yetişdi ve dâm-ı hayâtı boynuñdan ayır diyü giribânın alıp mütekâzî oldı. Nâ-çâr deynini edâ ve cânını fedâ itdi.³

Şâm’a ve Burusa’ya ve Edirne’ye ve İstanbul’a kâzî oldı. Âhir şahne-i hâkim-i ecel mütekâzî oldı.⁴

¹ Gazâlî, 1658

² Vahy-i Sâni, 556

³ Cevânî, 496

*Monlâ Çelebi-i merhûmdan mülâzım olup mansıba duhûl itmeden hısm-ı mevt ma‘zûl-ı ebed eyledi, şahne-i ecel dâm-ı hayâtın almagla komayup mahbûs-ı zindân-ı lahd eyledi.*⁵

*Zeyrek-zâde-i merhûmdan mülâzım olup ‘Arabistân’a kâzî oldı, pâyesi kırk-beşe vardukda şahne-i ecel vedî‘a-i rûhı istirdâda mütekâzî oldı.*⁶

*Bursa‘da selatîn ‘amâ‘iri evkâfın teftîş iderken sene selâse ve erba‘în tis‘ami‘ede müfettiş-i ecel kabale-i lâradde hukmihi mücibince irişüp erkâm-ı ‘ömr fezlekesine irdi.*⁷

Berat

Berat; “herhangi bir göreve, hizmete tayin, maaş tahsisi veya unvan, nişan, muafiyet, imtiyaz verilmesi dolayısıyla padişah adına düzenlenen tuğralı ferman.”⁸ olarak tanımlanmaktadır. Beratın fermanın farkı, beratın şahıslara özel olmasıdır. Âşık Çelebi, Fatih Sultan Mehmed’in ölümünü tasvir ederken hayatı önce meclis, ardından bir berat olarak hayal etmiş; ölümü ise o berat kâğıdının dürülmesine benzetmiştir. Berat kavramının kişiye özel ferman anlamı düşünüldüğünde insanın ömrünün neden berata benzetildiği daha iyi anlaşılacaktır. Hayatın berata benzetildiği bu metafora tuğra sahibi ise Allah’tır:

*Çün sultân Mehemmed‘ün dîvân-ı ‘ömrü sürildi ve berât-ı hayâtı düürildi, Fazlî nısf-ı fozla gibi hatt-ı dá‘ireden taşra kaldı, mihr-i girdâr etrafın hüçûm-ı rücûm-ı nüçûm-ı gumûm aldı.*⁹

Dellâl/ Pazar

Âşık Çelebi’nin ölümü tasvir ederken kullandığı bir kavram da dellâldir. Dellâl; yüksek sesle bağıarak ilan eden kişi anlamına gelmektedir. Âşık Çelebi’nin ölümü dellâle benzettiği aşağıdaki ifadeler, kullanılan kavramların anlam ilişkilerinin tutarlı olduğu bir hayale sahiptir. Ölümün dellâle benzetildiği bu cümlelerde ifade, dellâllerin bulunduğu pazar yerine uygun olarak düzenlenmiştir. Buna göre fena pazarı olarak betimlenen dünya ölüm yeridir ve hayat metaı ecel dellâli eliyle (bağıarak) satılmıştır. Nasir, bu tasvirle de yetinmeyerek pazar hayali etrafında ölümü anlatmaya devam etmiştir. Âşık Çelebi’ye göre ölüm, Âhî’nin aziz olan hayat sermayesini çürüterek vücudunu yok denecek bir fiyata satmıştır:

*Çünkü bâzâr-ı fenâ ölüm yiridür diyü metâ‘-ı hayâtı dellâl-ı ecel elinden harâc itdi ve ser-mâye-i ‘ömr-i ‘azîzi çürüdüp vücûdını yok bahâya satdı.*¹⁰

⁴ Hecrî, 534

⁵ İyanî-i Diger, 1133

⁶ Fânî, 1151

⁷ ‘Abdî, 1045

⁸ Fehmi Yılmaz, Osmanlı Tarih Sözlüğü, Gökkuşbu Yay., 2010, İstanbul, s. 70.

⁹ Fazlî-i Kâtib, 1195

¹⁰ Âhî, 392

Deniz/ Yokluk Denizi

Deniz etrafında şekillenen ölüm betimlemeleri birbiriyle iç içe geçen kavramlarla birlikte zikredilmiş olmasına rağmen çalışmada “ölüm”ün benzetildiği ifadeler zikredilmek istendiği için ayrı başlıklar olarak değerlendirilmiştir. Bu örnekte birbiri ile ilgili ifadeler denizci ve teknedir. Âşık Çelebi eserinde enginliğin, dinginliğin simgesi olan denizi ölüm ile de irtibatlandırmıştır. Âşık Çelebi, Cafer Çelebi'nin biyografisinde ilim ve irfan denizinin dalgıçı olarak nitelendirdiği şairin, şehitliğin kıymetli incisini bulmak için ölüm denizinin engin sularına daldığını söylemektedir. Bu vesileyle ölüm; denize benzetilmiş, eskiden derin sulara dalınarak yapılan inci çıkarma ve bu amaçla yapılan her dalışın ölüm tehlikesi barındırma mizansenini metinde işlenmiştir. Üçüncü biyografide ise ölüm doğrudan yokluk denizi olarak tasvir edilmiştir:

Lâ-cerem vezîr-i bed-baht-ı bahtuñ tezvîr-i pür-teşvîriyle cellâd-ı 'Ömer-sıfat (?) dest-i tîg-i bürrân ile bir sille urup tâc-ı serin ser-i bedeninden aldı. Ol gavnâs-ı deryâ-yı 'ilm ü 'irfân dürr-i girân-mâye-i şehâdet bulmagiçün lücce-i deryâ-yı mevte taldı.¹¹

Bir iki biñ beyt oldıkda Hayrû'd-dîn Paşa'nuñ keştî-i vücûdı gark-âb-ı deryâ-yı mevt oldı.¹²

Hikmet Allâh'uhn bu esnâda ki sene isnâ ve erbâ'in ve tis'ami'e muharremidür, Mahremî kalmadı ya'nî fevt olup deryâ-yı 'ademe saldı ve ehl ü 'tyâli kâfir elinde esîr kaldı.¹³

Denizci/ Kaptan

Âşık Çelebi, Caferî'nin hayatını anlatırken onun çoğunlukla ya şarap ya da afyon sarhoşu olarak dolaştığını, kullandığı afyon macununun yirmi yedi dirheme ulaştığını belirtmiştir. Bunun ardından afyon macunu zehrinin ruhunu ve afyonun canını aldığını söylemiştir. Âşık Çelebi, onun ölümünü ise “yokluk kaptanı/denizcisi onun gemiye benzeyen vücudunu yokluk denizine salıverdi.” ifadesiyle tanımlamıştır. Görüldüğü üzere yokluk denizine Caferî'yi ulaştıran yokluk kaptanı ölümdür:

Hem berş-perest idi hem mey-i nâb ayagı ile hem-dest idi. Muhassal her zamân yâ berşden geçer yâ şarâb ile ser-mest idi berşinüñ gıdâsınuñ mîkdârı yigirmi yidi dirheme vardukda tabi'at-ı mukâvemeden kalup zehr-i berş ruhınuñ alın aldı, efyûn hod âfetin aldı. Mellâh-ı fenâ fülk-i vücûdın deryâ-yı 'ademe saldı.¹⁴

¹¹ Ca'fer Çelebi, 457

¹² Yetîm, 667

¹³ Mahremî, 787

¹⁴ Ca'ferî, 466

Dest

Farsça el anlamına gelen dest kelimesi *Meşâ’irü’ş-şuarâ*’da ölümün teşbih edildiği bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Dest-i ecel ifadesi eserde dört yerde geçmektedir. İlk örnekte ölüm önce bir hattat olarak düşünülmüş ve hayatın günlük olarak yazıldığı defterin ecel eliyle kesileceği/tükeneceği hayaline yer verilmiştir. Daha sonra ecel bir nakkaş olarak düşünülmüş ve Na’tî’nin mezar taşına ecelin her nefis ölümü tadacaktır ayetini nakş edeceği dile getirilmiştir. İkinci örnekte ise ecel bir hattat olarak hayal edilmiş ve onun elinin Şevkî’nin adını hayat defterinden kazıyacağını anlatmıştır. Üçüncü örnekte hayat bir perdeye ölüm de o perdeyi yırtan bir ele benzetilmiştir. Son örnekte ise ölüm, elinde kement tutan bir kişi olarak tasvir edilmiştir:

Âhir dest-i ecel rûz-nâmçe-i ‘ömrine hatt-ı ‘inkitâ’ yazdı ve kitâbe-i seng-i kabrine kullu nefsin zâikatu’l-mevt¹⁵ âyetin nakş idüp sikkeyi mermerde kazdı.¹⁶

Ol müsevvede beyâza çıkmadın dest-i ecel bunuñ ismin hayât defterinden terâş itdi, dîvân-hâne-i mahşerde kıssa-i a ‘mâlin okımaga gitdi.¹⁷

Âhir ol hâlde anda helâk ve perde-i hayâtı dest-i ecelde çâk oldu.¹⁸

Cevân iken nihâl-i âmâli âsîb-i hazân-ı hadesânla şikest oldu ve şâh-ı himmeti evc-i feleke irmişken kemend-i dest-i ecel ileka ‘r-ı zemine inüp pest oldu.¹⁹

Dîvân

Âşık Çelebi aşağıdaki örnekte ölümü bir divan olarak tasvir etmektedir. Sehâbî’nin isminin ölüm divanının satırlarına yazılmış olduğunu ve dostlarının dilinde merhum olarak anıldığı aktarılmaktadır:

Sene ihda ve seb ‘în ve tis ‘ami’ede nâmı dîvân-ı mevtide mestûr oldu ve lisân-ı yârânda merhûm dimekle mezkûr oldu.²⁰

Diyar/ Âlem

Memleket anlamına gelen diyar kelimesi ahiret, ukba, ‘adem, âlem kelimeleri ile terkibe girerek ölüm anlamına bürünmüştür. Ahiret memleketi, öteki dünya memleketi, yokluk memleketi, ruhlar âlemi ifadeleriyle anlatılmak istenenin ölüm olduğu anlaşılmaktadır. Bu hayaller ışığında Âşık Çelebi’nin, ölümü gidilecek bir memleket gibi düşündüğü açıktır:

¹⁵ Her nefis ölümü tadacaktır.

¹⁶ Na’tî, 885

¹⁷ Şevki-i Sâni, 1450

¹⁸ Sâlikî, 941

¹⁹ Fahrî, 1152

²⁰ Sehâbî, 947

*Merhûm diyâr-ı 'Arab'da civâr-ı Şâm u Haleb'de kâzî olup Piçin'de yüz elli akça ile kâzî iken mansıb-ı hayâtından kazâ-yı vatar ve ikâmet niyetine diyâr-ı âhirete sefer itdi.*²¹

*Sene tis 'a ve hamsinde İstanbul'da dâr-ı âhirete sefer itdi ve diyâr-ı 'ukbâda makarr itdi.*²²

*Birkaç yıl mülâzemet idüp mansıba duhûl itmedin sene sülüs ve hamsîn ve tis 'ami'ede diyâr-ı 'ademe 'âzim oldi.*²³

*Hayâlî 'âlem-i eşbâhdan 'âlem-i ervâha intikâl eylemiş 'âlem-i his ü hayâl üzre ihtiyâr-ı 'âlem-i hayâl eylemiş dedi.*²⁴

Elbise

Âşık Çelebi, Figânî'nin ölümünü anlatırken “iskeleye vardığımızda asılmış olduğunu, hayat elbisesinin üzerinden çıkarılmış olduğunu gördük” ifadelerini kullanır. Bu ifadelerden hareketle hayatın insan üzerine giydirilen bir elbiseye, ölümün ise bu elbisenin insanın üzerinden çıkarılmasına benzetildiği görülmektedir. Ölümün elbiseye benzetilmesi, *Meşâ'irü'ş-şuarâ*'da sadece bir yerde geçmektedir:

*İskeleye varup maslûb gördük, libâs-ı hayâtı kâmet-i vücûdından meslûb gördük ve zâlike fî sene semân ve selâsîn ve tis 'ami'e.*²⁵

Gece

Âşık Çelebi'nin *Meşâ'irü'ş-şuarâ*'da ölümü tasvir ederken kullandığı kavramlardan birisi de gecedir. Hayatın sabah, ölümün ise gece olarak nitelendirilmesi çok yaygın kullanılan bir metafor olarak karşımıza çıkmaktadır. Aşağıdaki ilk iki örnekte yer alan cümlelerde hayat sabahınin geceye ermesinin ölümü tasvir ettiği görülmektedir. Âşık Çelebi, Zâtî'nin biyografisinde Pir Mehmed Çelebi isimli şahsın ölümünü anlatırken onun hayatını önce ayın günlerine, ardından güneşe benzetmiştir. Daha sonra onun ölümünü arabî aylarda ayın görünmediği son üç gece anlamına gelen “mehak”a benzetmiştir:

*Âhir bî-ser ü sâ mânlıkda ve rûzgâr-ı perîşânlıkda 'ömri encâma ve subh-ı hayâtı şâma irdi.*²⁶

*'Iyşî ergad ve baht-ı es 'adla 'ömr sürüp Sultân Selîm Mısr seferinden dönüp Şâm'da kışladukda mihr-i 'ömri şâma ve seyr-i seferi encâma irmişdür.*²⁷

²¹ Mîrî, 837

²² 'Ârifî, 1034

²³ Riyâzî-i Sâni, 1399

²⁴ Hayâlî-i Ma'rûf, 1561

²⁵ Figânî, 1209

²⁶ Hâfiz-ı Sirozî, 608

²⁷ Halîmî, 632

'Arsa-i şebâbda rahş-ı 'ömri pür-şitâb oldu, mâh-ı 'ömri yigirmi beşe varmadın elli akça ile Mahmûd Paşa'da müderris iken âftâb-ı hayâtı mehâk-ı ecele tutıldı.²⁸

Gird-âb

Âşık Çelebi, Dânişî biyografisinde 'Arab-zâde'nin ölümü hakkında bilgi verirken kendisinin kış zamanı gemi ile yolculuk yaparken denizde boğularak şehitlik denizinin yüzücüsü olduğunu anlatmaktadır. Nâsirin gemi-deniz kavramlarını kullanarak oluşturduğu ölüm anlatısı içerisinde ölümün denizde en korkulan doğa olayı olan girdap ile karşılandığı görülmektedir. Nitekim 'Arap-zâde'nin beden gemisi ecel girdabının zorlayan rüzgârı sebebiyle suya batmıştır:

Seksen akça ile Menûf kâzîsı olup Mısır kâzîsı olan 'Arab-zâde ile vakt-i şitâda gemiden sefer itdükde bahâr-ı 'ömrüne hazân irgürmek için bâd-ı muhâlîf yaparaktan gelüp fülk-i vücûdını rüzgâr-ı zûr-kâr gird-âb-ı ecele salup yolda gark-ı deryâ ve deryâ-yı şehâdete âşnâ oldu.²⁹

Güneş Tutulması/ Batması

Yukarıda gece maddesinde bahsedildiği üzere sabah ile hayatın, gece ile de ölümün tarif edilmesi sıklıkla kullanılmaktadır. Âşık Çelebi yine bu kullanıma paralel olarak güneşi hayata, onun batması ya da tutulmasını ölüme teşbih etmektedir. Tespit edilebilen üç örneğin ikisinde güneş tutulması ile karşılanan ölüm, son örnekte güneşin batışı ile tasvir edilmiştir:

Nizâmî'yi geregince terbiyet itmiş, ol dahı tahsîl-i 'ilm ü ma'rifet itmiş, henüz beyâz 'ârızî erkâm-ı hattan sâde imiş ki dahı on sekiz yaşında fevt olmuş. Hayf yüz biñ hayf ki küsûf-ı ecel anı tahte'l-arza salmış ve henüz miht-i zuhûrünüñ zemânı geçmedin zevâli kemâline karşı gelmiş.³⁰

Rûz-ı 'ömri çâştgâha irmedin âftâb-ı hayâtı tolındı, sâli selâsine varmadın günü tutıldı Sahn'da dânişmend iken eyyâm-ı cevânîde hasret ü mihnetle fevt oldu.³¹

Mezkûra tevcih olındı. İki üç ay geçmedin âftâb-ı 'ömr-i magrib-i ecelde tolındı.³²

Hayvanlar (Şahin, Şîr/ Aslan, Zağ/Karga)

Meşâ'irü's-şuarâ'da ölümün benzetme unsuru olarak kullanıldığı kavramlardan biri de hayvanlardır. Âşık Çelebi ölümü şahin, aslan ve karga olarak tasvir etmiştir. Aşağıdaki metinlerde ölüm sırasıyla alıcı bir kuş olması yönüyle şahine; vahşi ve parçalayıcı bir hayvan olması yönüyle

²⁸ Zâtî, 1579

²⁹ Dânişî, 507

³⁰ Nizâmî, 879

³¹ Zinetî, 587

³² Nâimî-i Sâni, 888

aslana; pek sevilmeyen ve ölümü çağrıştıran bir hayvan olması sebebiyle kargaya benzetilmiştir:

Bunlaruñ bî-edebliğın görüp evvel kasd ider ki kendü kılıçlarıyla yarakların göre ya ‘nî şâhîn gibi ‘ömrlerine kona.³³

Vidin kâzısı iken esîr-i şîr-i mevt oldu.³⁴

Cism-i ‘adûda tîr-i siyâh per degüldür, belki zâg-ı eceldür ki henûz tîri tokınunca leşine kuzgunlar konar havfından Rüstemler gâr-ı kabrde sinüp yatmışlar ve ervâh-ı şühedâ-yı ashâb bunuñ devr-i ‘adliyle hayât-ı tâze bulup câna cân katmışlardır.³⁵

Birkaç gün dili tutıldı yine açılıp iyliğe döndü. Biş altı gündü soñra zâg-ı ecel kuzgun gibi lâşına kondı.³⁶

Hırsız

Klasik edebiyat içerisinde hayat hazineye teşbih edilegelmiştir. Âşık Çelebi de Yetim mahlaslı şairin biyografisinde hayatı hazineye, ölümü bu hazineyi çalan bir hırsıza teşbih etmiştir:

Bu hâlde düzd-i ecel gencîne-i ‘ömr-i hem-serine yol buldı ya ‘nî avreti ölüp dilinde bu beyt vird oldu.³⁷

İğne

Âşık Çelebi’nin ölümü betimlemek için kullandığı bir başka kavram iğnedir. Eserde, Zârî’nin biyografisinde onun ölümünü anlatırken dünya nakkaşının ona hile yapmak amacıyla ecel iğnesi ve kefen ipliği ile naaşını iğnelediğini; yokluk rüzgârının onun kabrine lahit toprağı ile toprak saçtığını anlatır. Görüldüğü üzere Zârî’nin ölümü iğne, nakkaş, iplik ifadelerinin uyumlu anlatımı içerisinde aktarılmıştır:

Sene sittîn ve tis ‘ami’e yılında nakkâş-ı dehr aña dahı nakş itmek için sûzen-i ecel ve rişte-i kefen ile nakş-ı na‘şın iğneledi ve bâd-ı fenâ kabrine hâk-i lahd ile hak-rîz eyledi.³⁸

İnsan

Ölümün *Meşâ’irü’ş-şuarâ*’da teşbih edildiği bir başka unsur insandır. Aşağıdaki örneklerin ilkinde ölüm önce selam verip teşehhüd miktarı oturmaya fırsat vermeyen bir insan olarak hayal edilmiştir. İkinci örnek olan Ferdî’nin biyografisinde ise onun bir gün ata binerken ayağını üzengiye koyduğu ve ecelin gelip ayağını o üzengiden alarak onu öldüren bir insan olarak anlatıldığı görülmektedir. Ayrıca klasik şiirde sıklıkla âşığın en

³³ İshak Çelebi, 329

³⁴ Tab’î, 650

³⁵ ‘Azmi, 1068

³⁶ Sun’î Çelebi, 1300

³⁷ Yetim, 666

³⁸ Zârî, 577

değerli varlığı olan hayatı nakit olarak hayal edilir ve âşık bu nakdini sevgili uğrunda hiç çekinmeden harcar. Âşık Çelebi bu hayali de *Meşâ’irü’ş-şuarâ*’da kullanmıştır. Hayat nakde benzetilmiş, ölüm ise bu nakdi eceli gelenlerin elinden alan bir insan gibi düşünülmüştür.

*Yine ol mansıbdâ vefât itmişdür ya’nî ecel gelüp selâm virüp mikdâr-ı teşehhüd ku’ûda mecâl virmeyüp Sücûdî yüz yire koyup yârâna tahiyât itmişdür.*³⁹

*Âhir sene isna ve sittîn ve tis’ami’e ramazânınun evâhirinde bir gün ata binerken ayagın üzenğiye koduğu gibi ecel irüp ayagın aldı, ‘âşık-keşlik aña nâ-mübârek olup kendü cevân-merg oldı.*⁴⁰

*‘Âkıbet Semâniyye’ye vardukda çerh-ı felek ejder-i heft-serdür, dem çeküp anı dahı yutdı ve nerrâd-ı felek şeş-der-i kazâda nakd-i ‘ömrin alup anı utdı.*⁴¹

*Ogul idiniüp ol iki bebegi merdüm-i dîdesi gibi nasb-ı ‘âyın ider Zeyd’ün eceli gelüp nakd-i rûh-ı virüp edâ-yı deyn ider cüli himmetin sırf ‘Amr’a sarf ider.*⁴²

*Rûmili’nde kâzî iken vefât eylemiş ve cânını üste virüp bedel-i memât eylemiş.*⁴³

Karanlık

Meşâ’irü’ş-şuarâ’da Âşık Çelebi ölüm tasvirlerini yaparken kelimelerin birbiri ile alakalarını dikkate almıştır. Aşağıdaki örnek metinde İskender Çelebi’nin ölümü anlatılırken o, efsanevî İskender-i Zülkarneyn ile özdeşleştirilmiştir. Fakat fitne Yecüc’üne sed yapamadan ecel karanlığına düştüğü anlatılmıştır. Burada ecelin karanlık olarak tasvir edilmesinin sebebi; İskender’in âb-ı hayatı zulumat ülkesinde araması, Yecüc ve Mecüc ile insanlar arasına set çekmesidir:

*Merd-i âgâha güvah budur ki İskender Çelebi ye’cüc-ı fitneye sed yapmaktan ‘âciz olup zulemât-ı ecele düşdükdün soñra ve İbrâhîm Paşa’nun üstüne dest-i Nemrûd-ı çerh-ı ‘anûddan âzer-i belîyyet ü nekbet üşdükten soñra pâdşâh-ı merhûmuñ Hayâlî’ye nazar-ı himmeti muhakkak u makarrer belki sad bâr efzûnter idi.*⁴⁴

Karıncı

Meşâ’irü’ş-şuarâ’da alışlagelmiş benzetmelerin dışında ölümün teşbih edildiği bir başka ifade de karıncadır. Âşık Çelebi, Sâni mahlaslı şairin ölümünü anlatırken hayatı bala, ölümü ise o bala üşüşen karıncalara

³⁹ Sücûdî, 945

⁴⁰ Ferdî, 1174

⁴¹ Naîmî-i Sâlis, 888

⁴² ‘Amrî, 1123

⁴³ ‘İyanî, 1132

⁴⁴ Hayâlî-i Ma’rûf, 1544

benzetmektedir. Nasıl ki karıncalar bala üşüştüğünde o bal artık yenilemez olursa, hayat balına karınca gibi olan ölüm üşüştüğünde de artık yaşam sona ermiş olur:

*Engübîn-i ‘ömrine mûr-u ecel üşdi.*⁴⁵

Kâtip

Âşık Çelebi Şah Kasım’ın biyografisinde ölümü kâtime benzetmektedir. Ezel kâtibi onun adını ömür defterine yazmak yerine unvanını tamam eylemiş yani öldürmüştür:

*Akçası yüz oldukda koyunu biñ olmuşça hazz idüp sene sütte ve erba’in ve tis’ami’ede âhirete rihlet eyledi, târihine itmâm virmedin kâtib-i ezel anuñ fezleke-i defter-i ‘ömri yirine ‘unvânın temmet eyledi.*⁴⁶

Kuzgun

Kuzgun kargagiller ailesinden bir kuştur. Ölümü çağrıştırdığı ve bu yönünün atasözlerimize kadar işlediği bilinmektedir. Âşık Çelebi de kuzgunun bu özelliğinden hareketle ölümü kuzguna benzetmektedir:

*Ol zâg-sûreti kalâg-ı ecel gibi ‘ömrine kondı sanup tâ’ir-i rûhu âşyâne-i tenden sahrâ-yı fenâya kaçdı.*⁴⁷

Ma‘zûl Olmak

Devlet hizmeti ya da memuriyetinden azledilmek anlamına gelen ma‘zûl kelimesi *Meşâ’irü’ş-şuarâ*’da ölüm tasvirleri içinde kendine yer bulmaktadır. Âşık Çelebi, Muhyiddin Efendi’nin hayatını anlatırken onun Rumeli kazaskeri olduktan sonra danişmendinin azledildiğini, daha sonra Muhyiddin Efendi’nin de çok geçmeden öldüğünü ve hayat memuriyetinden azledildiğini anlatmaktadır. Anlaşıldığı üzere Âşık Çelebi bu biyografide hayatı bir devlet memuriyetine ölümü ise bu memuriyetten azledilmeye benzetmiştir. Bu ölüm tasvirine iki yerde tesadüf edilmiştir:

*Muhyi’ d-dîn Efendi el-Fenârî Rûmili kâzî-‘askeri iken anuñ dânişmendi ve enzâr-ı eltâfınuñ behremendi iken monlâsı ma‘zûl oldı, eglenmeyüp bu dahı âhirete intikâl idüp sene sütte ve erba’in ve tis’ami’ede mansıb-ı hayâtdan ma‘zûl olduğı ol oldı.*⁴⁸

*İstanbul’a gelüp eglenmeyüp mansıb-ı hayâtdan ma‘zûl olup mahzûl oldı.*⁴⁹

Peyk

Haber ve mektup götürüp getirmekle görevli olan kişi anlamına gelen peyk kelimesinin *Meşâ’irü’ş-şuarâ*’da ölümü tasvir etmek amacıyla

⁴⁵ Niyâzî-i Sâni, 928

⁴⁶ Şâh Kâsım, 1415

⁴⁷ Me’âlî, 780

⁴⁸ Hâkî, 1505

⁴⁹ Gubârî-i Dîger, 1624

kullanılan ifadelerden biri olduğu görülür. Hızrî'nin biyografisinde Âşık Çelebi, ecel peykinin/ postacısının kısa bir süre sonra ona uğradığını, aman vermeyip onun elbisesinin yakasını almakla kalmayıp canını da aldığını ve yokluk topırağına onu saldığını anlatmaktadır:

*Sehl müddet geçmedin peyk-i ecel irdi, amân vormeyüp giribânın aldı ne giribân belki cânın aldı, vücûdın hâk-i fenâya saldı.*⁵⁰

Peymâne/ Câm/ Ayag

“Büyük kadeh, şarap bardağı” anlamına gelen peymâne edebiyatımızda sıkça kullanılan bir kadeh çeşididir. Aynı şekilde cam ve ayak kelimeleri de kadeh anlamındadır. Âşık Çelebi'nin peymâne, cam ve ayak kelimelerini ölümü tasvir etmek amacıyla kullandığı görülmektedir. İlk örnekte ömür bir meclise benzetilmiş ve ecel kadehi olarak tanımlanan ölüm, Bezmî mahlaslı şaire ulaşmıştır. İkinci örnekte ise Cem Sultan'ın zehirli ustura ile tıraş edilerek öldürülmesi anlatılmaktadır. Cem Sultan, ecel kadehinden sarhoş olmuş, onun hayat kadehi hadise taşıyla (başına gelen olaylar sebebiyle) kırılmıştır. Cem Sultan, devran sakisi elinden sunulan yokluk kadehine saki ile aynı anda el vurmuştur. Nigâhî ise ecel kadehinden içmiş ve bu şekilde can sıkıntısından doğan baş ağrısı ve güvenmeden kurtulmuştur. Son iki örnekte de ölümün kadeh metaforu etrafında şekillendiği görülmektedir:

*Rûmillerinde ba'zı ümenâ ile geşt ü güzârda ve her biri ile bir şehrdede birkaç gün karârda iken peymâne-i eceli toldı, bezm-i 'ömrünüñ devri âhir oldı. Sâkî-i felek anı da kâm u nâ-kâm telh-kâm itdi ve mest ü harâb meclis-i ünse hırâm itdi.*⁵¹

*Ol hammâm içinde iken ehl-i mekr futa altından işleyüp ol âhen-diller bağrıların taş eylediler Sultân Cem'ün başın zehrînk ustura ile terâş eylediler, perçem-i pür-hamı gibi ser-gerdân oldı. Âhir çün yüki yitdi ve işi bitdi. Câm-ı ecelden ser-mest oldı sâgar-ı hayâtı seng-i havâdisle şikest olup sâkî-i devr elinden fenâ ayâğına hem-dest oldı.*⁵²

*Anda dahı nâ-murâd u nâ-kâm âhirete intikâl ider. Câm-ı ecel nûş idüp def'-i humâr-ı melâl u infi'âl ider.*⁵³

*Ol devr döndükden ve sâki-i devr anlara ecel ayagın sundukdan soñra Burusa'da sahhâf dükkânı açmış...*⁵⁴

Andan efâzil-ı 'Arab ve emâsil-i erbâb fazl u edeble kemâl-i mertebe ittihâd ve tahsil-i tehâbb u tevâdd idüp hudûd-ı sene ihdâ ve erba'ın ve tis'ami'ede bâğçesinde cem'iyet-i ashâb idüp esnâ-yı sohbetde yârân siz sohbetde meşgûl oluñ, benüm mizâcumda bir mikdâr fütûr var ancak ümmüddür ki bir

⁵⁰ Hızrî, 1533

⁵¹ Bezmî, 419

⁵² Cem Sultân, 490

⁵³ Nigahî, 895

⁵⁴ Şevki-i Sâni, 1450

pâre uyumagla ref' idem ba'dehu neşât-ı sohbetüñüzle fütûr-ı mizâcdan gelen kelâl u melâli def' idem diyüp yatdukda bir mikdârdan kalkup yârân-ı sohbe âhir ve devr-i devrân-ı câm-ı ecel dâ'ir ola gibi hele elhamdüli'llâh sohbetle geldük sohbetle gitdük ülfetle bitdük ülfetle yitdük diyü kendü tevbe vü istigfâra hâzırlar Yâsîn'e ve telkîn-i tevhid ü ezkâra meşgûl olup göz yumup açınca 'âlem-i a'yândan göz yumar, ol 'âlem-i cennetde 'uyûn-ı nergis-ezhâra göz açar.⁵⁵

Sarsar/ Rüzgâr

Âşık Çelebi'nin ölüm tasvirlerinden bir tanesi de soğuk ve şiddetli rüzgâr anlamına gelen sarsardır. Âşık Çelebi, Sûzî biyografisinde Ömer Çelebi'nin ölümünü anlatırken onun ömrünü bir güle benzetmiş ve bu gülün ecel sarsarıyla berbat olduğunu, o gülün üzerinde bulunması gereken bülbüllerin de farklı köşelerde yuvalanarak feryat ettiğini söylemiştir. İkinci metinde de ölümün rüzgâra benzetildiği görülmektedir:

Kazâ-yı İlâhî 'Ömer Çelebi'nüñ gül-i 'ömrin sarsar-ı ecel ber-bâd ider, bülbülleri her kûşede yuvalanup feryâd ider.⁵⁶

Sene hamsîn ve tis'ami'ede bâd-ı ecel yaprakdan gelüp bâdbân-ı kefeni sûtûn-ı cismine sardı ...⁵⁷

Satranç/ Piyon

Satranç oyunu ve bu oyunun askeri olan piyon anlamına gelen beydak kelimeleri *Meşâ'irü's-şuarâ*'da ölümü tasvir etmek amacıyla kullanılmıştır. Bilindiği gibi stratejik bir oyun olan satranç bir oyun tahtası üzerinde oynanmaktadır. Aşağıdaki metinlerde satranç ile ilgili bütün kavramlar ve bunun yanı sıra feleğin oyunbazlığı ile ilgili ifadeler görülmektedir. Âşık Çelebi'nin kurguladığı metinlerde ölüm bazen satranç oyununun sona erdiğini anlatan şah-mat ifadesi ile tanımlanmış bazen de satranç oyunu içerisinde piyon sürerek taş/can almaya benzetilmiştir:

Soñra bir mansûbe ile hâne-i ecelde şeh-mât eyledi.⁵⁸

Murâd tenhâca ol şem'-i hüsn ile âteş-i 'ışkdan yanışmak ve lu'bet-bâz-ı ecel beydak-ı mevt sürüp rûha şâh mât dimedin fi'l-cümle bir nat'da oturup şatrancı mahabbet konuşmakdur.⁵⁹

Âhir nat'-ı İstanbul'da şeh mât itmek için Leccâc-ı çerh aña beydâk-ı ecel sürmişdür.⁶⁰

⁵⁵ Gazâlî, 1651

⁵⁶ Sûzî, 1007

⁵⁷ Kurbî, 1328

⁵⁸ İlâhî Beg, 353

⁵⁹ Me'âlî, 771

⁶⁰ Zâtî, 1573

Şihâb

Şihab kelimesi; kıvılcım, akan yıldız⁶¹ ateş, kuyruklu yıldızın arkasındaki iz, taş vb. anlamlara gelmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de Mülk, Cin ve Hicr surelerinde bu kelime geçmektedir. Ayrıca şihâb semaya doğru çıkıp haber almak isteyen cinlerin üzerine gönderilen semavî ışıklar, yıldırımlar olarak izah edilmektedir. Âşık Çelebi de Zâtî biyografisinde ölümü "Hayat yıldızı görünmez olmuş ve üzerine ölüm şihâbı inmiştir." şeklinde tasvir etmektedir:

*El-ân necm-i hayâtı ufûl itmiş ve üzerine şihâb-ı mevt nüzûl itmişdür.*⁶²

Şiir/ Kasîde

Âşık Çelebi'nin şairlik yönü dikkate alındığında ölüm tasviri için kullanması muhtemel ifadelerden birinin şiir/kasîde olduğu tahmin edilebilir. Aşağıda yer alan ilk örnekte hayatın bir şiir olarak tanımlandığı, akabinde hayatın son bulması olan ölümün şiirin son bulması olan makta ile özdeşleştirildiği görülür. Ayrıca bu örnekte Ahmed Paşa'nın ahiret diyarını kendisine mahlas edindiği de dile getirilerek mahlasların genellikle makta beyitlerinde olduğu da okuyucuya hatırlatılmaktadır. İkinci örnekteki hayal ise ilk örnekteki gibi şiir etrafında şekillenmiştir. İlk örnekten farkı ömür kavramının kasîdeya benzetilmesi ve munkatı/ kesilmiş olmasıdır. Âşık Çelebi, Şeyhî'nin ölümünün anlatıldığı üçüncü metinde ise hayatı bir şiirin ilk mısrası olan matla beytine, ölümü de şiirin son mısrası olan makta beytine benzetir. Riyakâr ölüm de onun hayatını şah beyitle sonlandırır. Son örnekteki metnin de Âşık Çelebi'nin aynı hayal dünyası etrafında şekillendirildiği görülür:

*Ölinceye dek ömri Burusa'da şu'arâ vü zurefâ musâhabeti ile güzer idüp evkâtın tevzî' idüp her faslda Keşiş tağı yaylaklarınıñ bir münâsib mekânında 'ıyş u 'işret idüp âhir kasîde-i 'ömrine makta' irişüp diyâr-ı âhireti mahlas eyledi.*⁶³

*Kasîde-i 'ömri anda munkatı' bulup anda vefât kılmış ve pâdşâhuñ hüsn-i ferâseti yirin bulmuşdur.*⁶⁴

*Kitâbuñ müsevvedesi beyâza çıkmadın Şeyhî'nün matla'ı 'ömri makta'ına irer ve kasîde-i hayâtın şeyyâd-ı ecel şeh-beytile âhir eyler.*⁶⁵

Bu hâlde a'mâ olur, çeşm-i cihân-bîni nâ-bînâ olur. Meyl-i 'âlemden göz yumup 'âlem-i kalbe basar-ı basîret ile nazar ider. Ammâ yine ölince 'ayn-ı

⁶¹ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat, Aydın Kitabevi, Ankara, 1999. s. 998.

⁶² Zâtî, 1586

⁶³ Ahmed Paşa, 288

⁶⁴ Âhî, 396

⁶⁵ Şeyhî, 1454

*şi’r görür gözi belki kasîde-i ‘ömri şâh beytine irince şi’r âhir sözi olur. Sene ihdâ ve erba ‘in ve tis ‘ami’ede yine kendü kasabasında irtihâl eyledi.*⁶⁶

Tabut

Âşık Çelebi, Cenâbî Paşa’nın biyografisinde onun vezirlik makamına ulaşip orayı oturacak yer olarak düşündüğünü ancak paşanın oturacak yerinin ölüm tabutunun sediri yani musalla taşı olduğunu anlatır:

*Ol mansıbdâ iken vefât itdi. Vezâret kürsîsin makâm itmek isterken nişîmenin mistaba-i tâbût-ı memât itdi. Tab’ı halâvetden ve şi’ri belâgatden hâlî degüldür. Tokuz yüz altmış tokuzda rihlet itmişdür ki Celâl Beg’ün târihi sebkat itmişdür.*⁶⁷

Tekne/ Gemi

Ölümün *Meşâ’irü’ş-şuarâ*’da benzetme unsuru olarak kullanıldığı kavramlardan biri teknedir. Bu benzetme de yokluk denizi etrafında şekillenmektedir. İlk örnekte Surûrî’nin ölümü anlatılırken Âşık Çelebi ölüm tasvirini “yokluk denizinde ecel teknesi ki tabuttan ibarettir, onun vücut teknesini çarpıp batırmak için dümenini ona doğrultup üzerine sürdü, üç dört gün hasta olduktan sonra ahrete intikal etti” şeklinde anlatmaktadır. Burada ölümün tekneye benzetildiği ve somut olarak tabut biçiminde izah edildiği görülmektedir. İkinci örnekte de aynı benzetme unsurları ile ölüm tasvir edilmekte fakat ilkinden farklı olarak vücut gemisini yokluk denizinin girdabına salmaktadır:

*Fakr u felâket ile ve zillet ü mihnet ile sene tis’a ve sittîn ve tis’ami’e cemâziye’l-âhiresinüñ âhirine dek ‘ömr sürdi, âhir bahr-i fenâda ecel teknesi ki tabuttan ‘ibâretdür, fülk-i vücûdına çatmagçün dümen dogridup üzerine sürdi, üç dört gün haste olup âhirete intikâl eyledi.*⁶⁸

*... ve ecel teknesi didükleri tâbûtla fülk-i vücûdın gird-âb-ı ‘ummân-ı fenâya saldı.*⁶⁹

Uyku

Uyku halk arasında ölümün yarısı olarak adlandırılmaktadır. Ölümün uyku ile olan ilişkisi Kur’ân-ı Kerîm’de ise: “*Allah, (ölen) insanların ruhlarını öldüklerinde, ölmeyenlerinkini de uykularında alır. Ölümüne hükmettiklerinin ruhlarını tutar, diğerlerini belli bir süreye (ömürlerinin sonuna) kadar bırakır. Şüphesiz bunda düşünen bir toplum için elbette ibretler vardır.*”⁷⁰ şeklinde geçmektedir. Âşık Çelebi ölüm ve uyku arasındaki ilişkiden hareketle ölümü uyku olarak tasvir etmiştir.

⁶⁶ Hayretî, 640

⁶⁷ Cenâbî Paşa, 493

⁶⁸ Sürûrî Çelebi, 969

⁶⁹ Kurbî, 1328

⁷⁰ Zümer Suresi, 42. Ayet.

Tekrâr uyarmak kasd eylerler, görürler ki çeşm-i vücûdın hâb-ı ecel almış, bî-dâr olması subh-ı ferdâyı kıyâmete kalmış. Hak yirin nûr u uçmag eylesün diyü du‘âlar iderler, şem‘-i mürde gibi kûşe-i kabre iledüp şâm-ı haşre dek korlar giderler.⁷¹

Meşâ‘irü’ş-şuarâ’ da yer alan bu örnekler ilk makalede yer alanların aksine ölümü teşbih sanatı ile ifade eden cümlelerdir. Âşık Çelebi’nin çalışmanın ikinci bölümüne konu edilen altmış üç şair biyografisine bakıldığında ölümü tasvir etmek için kullanılan kavramlar ve tekrar sayıları şu şekilde sıralanmaktadır.

	Ölüm İçin Kullanılan Tabir	Tekrar Sayısı
1	Bekçi/ Şahne/ Müfettiş	5
2	Peymâne/ Câm/ Ayag	5
3	İnsan	5
4	Dest	4
5	Diyar/ Âlem	4
6	Hayvanlar (Şahin, Şîr/ Aslan, Zağ/Karga)	4
7	Şiir	4
8	Satranç/ Piyon	3
9	Güneş Tutulması/ Batması	3
10	Deniz/ Yokluk Denizi	3
11	Gece	3
12	Tekne/ Gemi	2
13	Ma‘zûl Olmak	2

⁷¹ Şem‘i, 1444

14	Sarsar/Rüzgâr	2
15	Uyku	1
16	Ağaç	1
17	Âteş	1
18	Berat	1
19	Dellâl/ Pazar	1
20	Denizci/ Kaptan	1
21	Divân	1
22	Elbise	1
23	Gird-âb	1
24	Hırsız	1
25	İğne	1
26	Karanlık	1
27	Karınca	1
28	Kâtip	1
29	Kuzgun	1
30	Peyk	1
31	Şihâb	1
32	Tabut	1

Sonuç

Klasik Türk edebiyatında şairlerin kavramlar etrafında oluşturdukları benzetme unsurları çok zengin bir hayal dünyasını okuyucunun gözleri önüne sermektedir. Ne yazık ki günümüz okuyucusu hala klasik şiirin basmakalıp ifadelerle dolu olduğu yönündeki ön yargıyı kıramamıştır. Görüldüğü üzere şiirler bir yana şairlerin hayatlarının anlatıldığı tezkirelerde bile zengin hayal gücü ve nâsirin şahsî hayal dünyası olabildiğince geniştir. İki bölüm şeklinde hazırlanan çalışmamız, Âşık Çelebi'nin “ölüm” kavramı etrafında oluşturduğu kendi şahsına münhasır hayal dünyası gözler önüne serilmeye çalışılmıştır. Neticede Âşık Çelebi'nin ölümü, bazen doğrudan ifade ettiği bazen de nesrin şiirselliğe yaklaştığı bir ölçüde sanatlı ve farklı hayallerle bezeyerek okuyucuya aktardığı gösterilmeye çalışılmıştır. Ölüm etrafında şekillenen bu çalışmanın bir sonraki aşaması öncelikle aynı yüzyılda yazılmış şuarâ tezkirelerinin de incelenip birbirleriyle ölüm kavramı etrafında kıyaslanmasıdır.

Kaynakça:

- Bahadır, Savaşkan Cem. (2013), “Meşâ'irü'ş-Şuarâ'da “Ölüm”ü Tanımlayan İfadeler- I “Ölüm”ün Basit İfadelerle Tasvir Edildiği Şair Biyografileri”, *Hikmet Dergisi*, S.2, Ankara, s. 273-294.
- Bahadır, Savaşkan Cem. (2013), “Klasik Türk Şiirinde Bir Motif Olarak Ölüm Sonrası Aşk”, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S.2, Ankara, s. 273-294.
- Batislam, H. Dilek. (2003), “Divan Şiirinde Âşık, Sevgili, Rakip Üçlüsü ve Ölüm”, *Folklor/Edebiyat*, C.IX, S. XXXIV, Ankara, s.186-199.
- Cebecioğlu, Ethem. (2009), *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Anka Yay., İstanbul.
- Devellioğlu, Ferit. (1999), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara.
- İsen, Mustafa. (1997), *Acıyı Bal Eylemek*, Akçağ Yay., Ankara.
- Kanar, Mehmet. (2000), *Farsça-Türkçe Sözlük*, Deniz Kitabevi, İstanbul.
- Kaplan, Yunus. (2010), “Divan Şiirinde Ölüm Karşısında Âşıkların İstekleri”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 5/3 Summer, s.3-20.
- Kılıç, Filiz. (2010), *Âşık Çelebi Meşâ'irü'ş-şuarâ (Şairler Tezkiresi)*, İstanbul Araş. Enstitüsü Yay., İstanbul.
- Kılıç, Filiz. *Âşık Çelebi Divanı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, www.kulturturizm.gov.tr
- Onay, Ahmed Talat. (1993), *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, Haz. Cemal Kurnaz, T.D.V.Yay., Ankara.

Öztürk, Murat. (2012), "Mâtemin Keyfini Çıkarmak: Klasik Türk Şiirinde Ölümlere Duyulan Sevinçler", *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 7/1 Winter, s. 1803-1823.

Şemşeddin, Sami. (2002), *Kâmus-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul.

Savran, Ömer. (2009), "Klâsik Siirimizde Ölüm Teması ve Ölümle İlgili Bazı Âdetler", *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, S.2, s.170-188.

Yılmaz, Fehmi. (2010), *Osmanlı Tarihi Sözlüğü*, Gökkuşbu Yay., İstanbul.

Yeniterzi, Emine. (1999), "Divan Şiirinde Ölüm Dair Bazı Hususlar", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.5, Konya, s.115-139.